

"Tədqiqatçılar" layihəsinin bu dəfəki qonağı dosent, filologiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru Sevinc Qocayevadır. Qeyd edək ki, Sevinc xanım görkəmli Azərbaycan alimi, şərqşünas, "Ərəbcə yazmış Azərbaycanlı şair və ədiblər" monoqrafiyasının müəllifi Malik Mahmudovun qızıdır. Biz də müsahibimizlə Malik Mahmudov, "Ərəbcə yazmış Azərbaycanlı şair və ədiblər" monoqrafiyası, eləcə də orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatı barədə səhbət etmişik.

– Malik Mahmudovun – atanınızın Azərbaycan elmi üçün əvəzsiz xidmətləri olub. Çoxlu elmi əsərləri var. Bəs atanızın çap olunmamış və yarımcıq qalmış əsəri var mı?

– Atam Malik Mahmudovun araşdırmaçıları üç kitabda toplanıb ki, bunlardan ikisi Xəbib Təbrizinin həyat və yaradıcılığı ile bağlıdır. Bu mövzü həm de onun namizədi işi idi. Bu kitab "Piyada Təbrizdən Şama qədər" adlanır ki, bu da Xəbibin yol pulu olmadığı üçün Təbrizdən Şama piyada getməsi ilə bağlıdır. Məşhur alim oraya Əbül-Əla Əl Məerrinin yanına tehsil almaq üçün gedirdi. Atam 1964-ci ildə İraqda Bağdad Universitetində tehsil alarken orada Xəbibin teri ilə islamış kitabları görmüşdür. Məhz bu kitabları görəndən sonra atamda Xəbibin yaradıcılığını tədqiq etmə həvəsi yaranmışdı. Xəbib Şərq aləminde tanınmış bir alimdir. Onun şərhçilik fəaliyyəti ilə yanaşı, həm de grammaticaya, dilçiliyə dair kitabları, ilahiyatla bağlı əsərləri mövcuddur. Xəbib "Quran-Kərimə" 4 cildlik təfsir, həmçinin Quran grammatikasına aid 2 cildlik əsər yazmışdır. Atam onun yaradıcılığının araşdırarkən təkcə elmi fealiyyətine dəyil, həm de onun yaradıcılığında soykökümüzle bağlı məsələləre de diqqət yetirmişdir. Diger kitabı "Ərəbcə yazmış Azərbaycanlı şairlər və ədiblər"dir ki, buraya VII-XII əsrlərdə yazılıb-yaratılmış şəxslər daxil edilmişdir. Bu kitabda ilk dəfə olaraq qədim mədəniyyətinin, ədəbiyyatının baş əsəri araşdırılır. Təsəvvür edin ki, yalnız bir mülətif, bir tədqiqatçı baş əsri geniş və sistemli şəkilde ərəb mənbələrinə müraciət edərək faktlarla tədqiq edir. Bununla o, yurdumuzun ərəbdilli mədəniyyətine aydınıq getirir, baş əsrin üzərindəki qara pərdəni aradan götürür. Malik Mahmudovun bu araşdırmaında baş əsəs ideya Azərbaycanlıqla bağlıdır. Haqlı olaraq M. Mahmudov yazır ki, onlar Türk ruhunu ərəb qəlbine salmağı bacarmışdır.

Yəni, yurdumuzun qədim ərəbdilli mədəniyyətini sistemli şəkilde araşdırmaq və Azərbaycanın nə qədər zəngin mədəniyyətə sahib olduğunu faktlara isbat etməkdir. Biz həmisi başqa xalqlara, dillər böyük hörmətlə yanaşmışıq, eyni zamanda öz keşmişimizlə de öyünməye haqqımız var. Nəcə ki, İsmayılb ibn Yasarı Xəlifənin qarşısında "nəsilim uca, şöhrətim ölçüsündür, qılıncın ucu kimi keşkin bir dilmə vardır" deyərək öz məllətinin keçməsini canlandıran misralarla bəhs edir və bununa fəxr edirdi. Bu bizim haqqımızdır.

Atam Şərqşünaslıq fakültəsində uzun illər ərəb ədəbiyyatından mühazirələr demisi, lakin dərslik nəşr olunmamışdı. Vefatından sonra Filologiya elmləri doktoru Aida Qasımovaya birləikdə onun arxivindən mühazirələrini, qeydlərini topladıq və bunu

ki Məcnunun küleklə səhbəti, Kəbəyə ziyarəti kimi bəzi səhnələrlə uyğunluq da nəzərdən qaçmır. Eyni zamanda Həqiri yaradıcılığının Füzuliye təsiri məsələsində mübahisələr mövcud idi, bəzilər Füzulinin bu əsərdən təsirlənmədiyini, hətta tanış olmadığını da yazardılar. Lakin əsəri tədqiq edərək müəyyən təsirlənmələrin şahidi olurq. Her ikisinin əsəri lirik-epik idi və hər iki "Leyli və Məcnun"da "İstərəm" rədflili qəzəl yer almışdır. Füzuli "İstərəm" qəzelinin bir beytini Həqiriə nəzirə kimi yazmışdır.

– Ərəbdilli Azərbaycan şairləri ilə bağlı araşdırımı atanıdan sonra kim davam elədi, yəni bu mövzuda yeni bir tədqiqat işi yazılmıb?

– Xeyr, yazmayıb. Çünkü, atam bu sahəni dolğun araşdırmışdı, qarənq qalan yer yoxdur. Lakin bir dəfə atamdan sorusundum ki, V-VI əsrlərdə də bizim ədəbiyyatımız olub? Cabav verdi ki, "elbət, olub, amma bunu araşdırmaq lazımdır. Ömür vəfa etseydi, həmin şairlərin yaradıcılıqlarından qalan nümuneler əsasında yəqin ki, özü araşdıracaqdı. Lakin 52 yaşında vəfat etdi və bu sahə hələ de araşdırılmamış qalır. İstisna olaraq qeyd etməliyim ki, onun "Əruz və qafiya" əsəri əsasında nezəriyyəye aid yazdığı kitabı Qaley Allahverdiyev tərəfindən geniş tədqiq olunub, beləliklə, cəmiyyət Xəbibin nezəri fikirləri ilə daha yaxından tanış ola bildi.

– Ərəbdilli şairlər barədə danışaq. O dövr, mühit və ərəb dilində yaradıcılığı şərtləndirən amillər hansılar idi?

Malik Mahmudov xüsusi diqqət yetirmişdir.

– Siz qeyd etdiniz ki, onlar əsərlərinə əsasən türk ruhunu, təfəkkürünü təbiq edirdilər. Bu baxımdan onlar ərəb ədəbiyyatına hər hansı yenilik gətirə bilmişdilər?

– Sözsüz. Biz İsmayılb ibn Yəsərin yaradıcılığına diqqət yetirsek, bu cür yeniliklər rast gələ bilerik. Məsələn, ərəb şeirinə ilk dəfə məntiqi ardıcılıqlı gətirən İsmayılb ibn Yəsər olmuşdur. Ərəblər bir mövzuda şeir yazarken ancaq iki beytde həmin mövzudan bəhs edirdilər. Daha sonra isə gecenin, karvanın, sehanın təsviri, qəhrəmanlıq mövzusu – hamısı bir-birinə qarışırı. Ancaq İsmayılb ibn Yəsər öz yaradıcılığı ilə göstərdi ki, şeirde mütləq məntiqi ardıcılıqlı olmalıdır. Şair hənsi mövzuya müraciət edirse, həmin mövzunu birinci məsradan sonra qədər davam etdirmelidir. İsmayılb ibn Yəsərin qəsidi yaradıcılığından da yenilik özünü göstərirdi. Bu yenilik ondan ibarət idi ki, ondan evvel qəsidi yazanlar, mərsiye yazarken ölen şəxsin igidiyi, zahiri eləmətləri, şan-söhrətin, var-dövlətinə vəsf edirdilər. İsmayılb ibn Yəsər isə göstərir ki, mərsiye yaradıcılığında mərhumun itkisinin yaratdığı sərsintilə qabarıq vermək dəyib. Onun bize gəlib çatan iki mərsiyesi de şairin nə qədər istedadlı qələm sahibi olduğunu göstərir.

O həm de Şübiyyə – Ərəblər qarşı yönəlmış hərəkat – hərəkatının öncüllərindən biri olmuşdur. Şübiyyə hərəkatı qeyri-ərəblərin

etdiğindən sonra qonşusuya danışmağa başlayır. Əl Məerrin Azərbaycan dilini bilmirdi, lakin 4 yaşında gözlərinin nurunu itirdiyinə görə özündə möhökəm yaddaş təbiye etmişdi. Xəbib yanına qayıtdıqda onların danışdırılalarını əzbərən deyir və sorusun ki, bu hənsi dildir? Xəbib cavab verir ki, bu Azərbaycan əhalisinin dilidir və o, bu dili öz əsərində "Azərbəi" dili adlandırır. "Azərbəi dili" "Azərbaycan dil" ifadesini XX əsrde dilimizin kökünü, tarixini məqsədi olaraq dəyişdirmek istəyənlər tərəfindən de bizim şairlər səbüt edirdilər ki, onlar başqa bir dildə məükəmməl sənət əsərləri yarada bilərlər. Türkün təfəkkürü burada özünü geniş şəkilde göstərirdi. Ana dilində yazmasalar belə, türk təfəkkürü, ruhunu qorub saxlayırdılar. Bu baxımdan Məlik Mahmudovun monografiyasında bir cəhət diqqəti xüsusile cəlb edir. O, qeyd edirdi: "XII əsrde poeziya aləmində tekər ərəb və fars dili mübarizə aparırdı, nümunələri əlimizə gəlib çatmasa da on azı XII əsrin evvəllerində Azərbaycanda türk dilində şeir yazıldığını inkarenilməz fakt kimi qəbul etmək lazımdır. Müxtəlif illərdə yazdırılmış hekayə, məktub və şeirləri 1111-1112-ci ilde bər yere toplayıb məcmue halına salan Məsud ibn Namdar öz dövründə geniş yayılmış elm sahələrindən danışarkən ərəbə, farsca və türkçe şeirlər yazdırılmışdır. Şübhəsiz ki, əslen kurd olan Məsudun türkçe şeir yazması həmin dövrə bu sahədə ənənə və təcrübənin Azərbaycanda nə qədər qüvvəli olduğunu heç bir tərəddüd və mübahisəyə yer qoymadan inandırıcı surətdə bir daha təsdiq edir". Namdar və başqaları türk dilində və yazıblar. Lakin o şeirlər bize çatmayıb. Ərəb və fars dilində yazmaq ənənəsinin bir üstünlüyü daha geniş kütłələr arasında, başqa milletlərinə qarşıdır. Çünkü Ərəb mənbələrindən ancaq ərəbcə ədəbiyyat saxlanılırdı. Mehəz bu üstünlüyü ərəbə, farsca və türkçe şeirlər yazdırılmışdır. Şübhəsiz ki, əslen kurd olan Məsudun türkçe şeir yazması həmin dövrə bu sahədə ənənə və təcrübənin Azərbaycanda nə qədər qüvvəli olduğunu heç bir tərəddüd və mübahisəyə yer qoymadan inandırıcı surətdə bir daha təsdiq edir".

Namdar və başqaları türk dilində şeir yazdırırdı. Ancaq İsmayılb ibn Yəsər öz dövründə şeir yazıldığını inkarenilməz fakt kimi qəbul etmək lazımdır. Müxtəlif illərdə yazdırılmış hekayə, məktub və şeirləri 1111-1112-ci ilde bər yere toplayıb məcmue halına salan Məsud ibn Namdar öz dövründə geniş yayılmış elm sahələrindən danışarkən ərəbə, farsca və türkçe şeirlər yazdırılmışdır. Şübhəsiz ki, əslen kurd olan Məsudun türkçe şeir yazması həmin dövrə bu sahədə ənənə və təcrübənin Azərbaycanda nə qədər qüvvəli olduğunu heç bir tərəddüd və mübahisəyə yer qoymadan inandırıcı surətdə bir daha təsdiq edir".

Diger tərəfdən Xülmeyninin de adını xüsuslu vurğulanmışdır. Şərqişunas Heberman onu "beynəlximiləl" adlandırdı, çünkü o, insanlar arasında milli ayrı-seçkililiyə, berabərsizliyə qarşı çıxır, bütün xalqların birliliyi ideyəsini irəli sürürdü. Bu müasir dövrədə multikulturalizm ənənəsinə uyğun gelir.

– İbn Qüteybe deyirdi ki, "elə bir məvə

li şair tapılmazdır ki, Azərbaycandan olmasın". Belə çıxır ki, məvali şairlər tekce Azərbaycandan idilər, yoxsa başqa yerlərdən gələn məvali şairlər de var id?

– Əlbəttə ki, var idi. Biz bu fakta ona görə diqqət yetiririk ki, Yeqzan dəqiqlikdə məşhur olan bir əsərdir. Ərəb mənbələrində Yeqzanın adı çəkilərən xüsusi qeyd edirlər ki, o həttə hənsi məhsəbə de bağlı araştırma aparmamış onu öz əsərində qeyd etmirdi. Yeqzan dəqiqlikdə qeyd edir ki, Mədinədə

Şairlər mədhlər yazıb, dolanışçılarını təmin edirdilər

Sevinc Qocayeva: "Yaponlar Nizami Gəncəvi yaradıcılığını çox sevirən"

"Klassik ərəb ədəbiyyatı" adı altında nəşr etdirildik ki, Şərqişunaslıq fakültəsində tələbələr tərəfindən istifadə olunsun.

– Sevinc xanım siz Həqiri Təbrizinin yaradıcılığından elmi iş yazmısınız. Maraqlıdır, nəyə görə atanızın yolunu davam etdirmənidiniz?

– Atam menbələrdə – təzkirələrdə, cüngülərə saxlanılan şeir parçaları və ərəb alimlərinin fikirləri əsasında onların dünyagörüşü, həyatı, yaradıcılığı barede kifayət qədər məlumat vermişdir. XI əsrde Azərbaycanda yaşıyış-yaratmış, XII əsrde ərəbcə yazan şairlərin, ədiblərin həyat və yaradıcılıqlarını tam şəkildə araşdırılmışdır. Mən elbəttə ki, atanın yolunu davam etdirməydim. Lakin digər tərəfdən dissertasiya mövzusunu düşünənənde cox isteyirdim ki, İslənməmiş bir mövzuzu götürür. Çünkü atam da İslənməmiş bir sahəyə müraciət etmişdi. Bu zaman Həqiri Təbrizinin "Leyli və Məcnun" əsəryilə tanış oldum. Əsərdən bir parça "Hikmet Xəzinəsi" müntəxəbatında yaralıdım. Bərəkəvəyi Zəncani ve Marağlı Müğlisə yaradıcılığının işbat edildi. Onların şeirlərindən ərəb mənbələrinin fikirləri əsasında onların dünyagörüşü, həyatı, yaradıcılığı barede kifayət qədər məlumat vermişdir. Biz bunu deməliyik ki, bu mədəniyyətin yaradmasına səbəb oldu. Biz bunu deməliyik ki, bu mədəniyyətin İslami qəbul edən müxtəlif xalqların mədəniyyət sivilizasiyalarının zühdü ididi. Diqqəti cəlb edən cəhərlərden biri budur ki, VII əsrde İslam dini ilə birlikdə ərəb dili de bu ölkələrə gəldi. İbadət ərəbcə olmasına vacibliyə, medresələrdə dərslərin ərəbcə aparılması, rəhber vəzifələrə əreblərin təyin olunması bu dinin menimsənilməsinin zəruri olduğunu göstərirdi. Əlbəttə ki, VII əsrde ərəb dildən birendərə ədəbi təqdim olunmuşdu. Ona görə de Azərbaycan özündə yaranan ərəbdilli ədəbiyyatın ilk örnəkləri X əsrdədir. Bərəkəvəyi Zəncani ve Marağlı Müğlisə yaradıcılığının işbat edildi. Onların şeirlərindən ərəb mənbələrinin fikirləri əsasında onların dünyagörüşü, həyatı, yaradıcılığı barede kifayət qədər məlumat vermişdir. Xəbibin şeirlərindən Yeqzanın "Məqsürənin şəhəri" əsərində ərəbfərəsə dəqiqi-siyasi-iqtisadi əlaqələrinin hənsi hadisələrə fonunda formalasdığını da göstərən illərənən təqdim olunmuşdur. Bunu ne əreblər, ne farslar bilmirdilər, onları bu təxili ilk dəfə Xəbib təqdim etmişdir. Xəbib şeirlərindən gələn qədər ərəbə, farsca və türkçe şeirlər yazdırılmışdır. Yeqzanın "Məqsürənin şəhəri" əsərində ərəbfərəsə dəqiqi-siyasi-iqtisadi əlaqələrinin hənsi hadisələrə fonunda formalasdığını da göstərən illərənən təqdim olunmuşdur. Bunu ne əreblər, ne farslar bilmirdilər, onları bu təxili ilk dəfə Xəbib təqdim etmişdir. Xəbib şeirlərindən gələn qədər ərəbə, farsca və türkçe şeirlər yazdırılmışdır. Yeqzanın "Məqsürənin şəhəri" əsərində ərəbfərəsə dəqiqi-siyasi-iqtisadi əlaqələrinin hənsi hadisələrə fonunda formalasdığını da göstərən illərənən təqdim olunmuşdur. Bunu ne əreblər, ne farslar bilmirdilər, onları bu təxili ilk dəfə Xəbib təqdim etmişdir. Xəbib şeirlərindən gələn qədər ərəbə, farsca və türkçe şeirlər yazdırılmışdır. Yeqzanın "Məqsürənin şəhəri" əsərində ərəbfərəsə dəqiqi-siyasi-iqtisadi əlaqələrinin hənsi hadisələrə fonunda formalasdığını da göstərən illərənən təqdim olunmuşdur. Bunu ne əreblər, ne farslar bilmirdilər, onları bu təxili ilk dəfə Xəbib təqdim etmişdir. Xəbib şeirlərindən gələn qədər ərəbə, farsca və türkçe şeirlər yazdırılmışdır. Yeqzanın "Məqsürənin şəhəri" əsərində ərəbfərəsə dəqiqi-siyasi-iqtisadi əlaqələrinin hənsi hadisələrə fonunda formalasdığını da göstərən illərənən təqdim olunmuşdur. Bunu ne əreblər, ne farslar bilmirdilər, onları bu təxili ilk dəfə Xəbib təqdim etmişdir. Xəbib şeirlərindən gələn qədər ərəbə, farsca və türkçe şeirlər yazdırılmışdır. Yeqzanın "Məqsürənin şəhəri" əsərində ərəbfərəsə dəqiqi-siyasi-iqtisadi əlaqələrinin hənsi hadisələrə fonunda formalasdığını da göstərən illərənən təqdim olunmuşdur. Bunu ne əreblər, ne farslar bilmirdilər, onları bu təxili ilk dəfə Xəbib təqdim etmişdir. Xəbib şeirlərindən gələn qədər ərəbə, farsca və türkçe şeirlər yazdırılmışdır. Yeqzanın "Məqsürənin şəhəri" əsərində ərəbfərəsə dəqiqi-siyasi-iqtisadi əlaqələrinin hənsi hadisələrə fonunda formalasdığını da göstə